

УДК 373.5.043.2-056.264:81

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2020-3\(198\)-72-76](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2020-3(198)-72-76)

Гриньова Марина

Губарь Ольга

ORCID iD <http://orcid.org/0000-0003-3912-9023>

ORCID iD <http://orcid.org/0000-0003-3640-1490>

ДИДАКТИЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ПІДЛІТКІВ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА ОСНОВНОЇ ШКОЛИ

- A** Обґрунтовано необхідність розроблення та апробації дидактичних умов формування мовленнєвої компетентності молодших підлітків в умовах інклюзивного навчального середовища основної школи. Виділено основні дидактичні умови формування мовленнєвої компетентності молодших підлітків в умовах інклюзивного навчального середовища основної школи, схарактеризовано зміст і шляхи їхньої реалізації. Названо та розкрито основні етапи експериментальної перевірки ефективності застосування визначених дидактичних умов. Представлена динаміка рівневих характеристик досліджуваної компетентності, що демонструє позитивні зміни у молодших підлітків, учасників експериментальної групи.

Ключові слова: мовленнєва компетентність; підліток; мовлення; мова; основна школа; навчальне середовище

- S** *Grynova Maryna, Hubar Olha. The didactic requirements for junior teenagers speech competence development under the conditions of the basic school inclusive educational environment.*

The article substantiates the need to develop and test the didactic conditions for the formation of speech competence of young adolescents in an inclusive learning environment of primary school. Based on the analysis of the current state of the education system, the main vectors of its development, the main problems and tasks are identified main vectors of its development, the main problems and tasks are identified

The necessity of formation of speech competence of junior teenagers in the conditions of inclusive educational environment is highlighted. The didactic requirements for junior teenagers speech competence development under the conditions of inclusive educational environment of the basic school are defined, substantiated and experimentally checked: creating a favorable speech environment for junior teenagers in an inclusive educational environment of basic school; ensuring didactic adaptability of speech therapy support for junior teenagers; development and implementation of educational and correctional methods for the speech competence development of junior teenagers.

The content and main ways and methods of realization of the complex of the offered didactic conditions are characterized. The three main stages of experimental verification of the effectiveness of the application of certain didactic conditions are named and revealed. The first organizational and introductory (aimed at preparing teachers, speech therapists, psychologists for the introduction of didactic conditions).

Corrective activity, as the second stage, is aimed at developing components of speech competence of junior teenagers. Functional-communicative, focused on consolidating the speech competence development of junior teenagers, the development of initiative and activity in communication. The dynamics of the level characteristics of the study competence are presented, which demonstrates positive changes in junior teenagers, members of the experimental group.

Key words: junior teenagers; speech competence; educational environment; inclusive educational environment; didactic conditions; didactic principles; adaptive speech therapy

Гриньова Марина Вікторівна, докторка педагогічних наук, професорка, член-кореспондентка АПН України, деканка природничого факультету, Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка, Україна

Grynova Maryna, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Corresponding Member of the Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Dean of the Faculty of Natural Sciences, Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

E-mail: grinovamv@gmail.com

Губарь Ольга Григорівна, старша викладачка кафедри спеціальної освіти і соціальної роботи, Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка, Україна

Hubar Olha, Senior Lecturer at the Department of Special Education and Social Work, Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

E-mail: olhahubar82@ukr.net

Актуальність проблеми. Входження країни в європейський простір, орієнтація на світові стандарти активізували модернізацію системи шкільної освіти, ключовими векторами якої є компетентнісний підхід, створення інноваційного навчального середовища школи, запровадження інклюзії, розроблення навчальних стратегій для гнучкого реагування на потреби учнів, розвиток, виховання й соціалізація особистості школяра, формування компетентного мовця, національно свідомої, духовно багатой мовної особистості. Оскільки, випускник основної школи повинен бути освіченим, оволодіти низкою предметних, метапредметних і особистісних компетентностей, освітня система має забезпечити якісні освітні послуги на всіх рівнях. А відтак, молодші підлітки з особливими освітніми потребами, які мають порушення мовлення, потребують спеціальних умов для забезпечення розвитку цілісної особистості учня.

Отже, очевидною стає нагальна потреба в оновленні змісту шкільної освіти відповідно до необхідності формування мовленнєвої компетентності молодших підлітків, які навчаються на загальних засадах, так і підлітків з особливими освітніми потребами, на основі компетентнісного підходу до мовної освіти та концепції розвитку інклюзивної освіти.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Спираючись на позицію психологів О. Бедлінського [3], Дж. Паттона, Р. Віннера [13] Б. Реісел, С. Бюхлера [14], О. Сергєєнкової [5], які ґрунтовно дослідили питання періодизації підліткового віку, визначили молодший підлітковий вік (10–13 років). Вочевидь, молодші підлітки є учнями основної школи, провідною діяльністю яких є спілкування та взаємодія з ровесниками на основі конструювання та випробовування соціальних відносин [2], здійснення яких не можливе без формування мовленнєвої особистості та мовленнєвої компетентності, як її складника.

Отже, формування мовленнєвої компетентності є домінуючою потребою для кожного молодшого підлітка, вимагає уваги з боку організації процесу навчання в основній школі.

Аналізуючи праці науковців, присвячені теорії мовної особистості й лінгвоперсонології Л. Бахман, В. Гумбольдт, А. Загнітко, С. Холл, Дж. Ліндсей, А. Палмер, Л. та С. Спенсер, Д. Хаймс, доходимо висновку, що *мовна особистість молодшого підлітка* – це особистість сучасного школяра з усією сукупністю мовних здібностей та їх реалізацій, котрий буде успішним у комунікації, вмітиме спілкуватися, творчо мислити й діяти, а також матиме свою мовну індивідуальність.

Науковці Н. Білик [1], А. Богуш [4], С. Караман [6], О. Лавриненко [8], О. Мороз [9], Н. Петлюченко [10] стверджують,

що основна школа як соціальний інститут загальноосвітньої підготовки займає провідне місце, є базовою ланкою здобуття загальної освіти і розвитку мовної особистості. Це стосується й молодших підлітків з порушеннями мовлення як учнів основної ланки загальноосвітньої школи, бо розвиток їхньої мовної особистості, мовленнєвої й комунікативної компетентностей у сучасних умовах актуальні як для теорії і методики навчання мови, так і для психолінгвістики, логопсихології, логопедії підлітків і дорослих, що перебуває в тісних міжсистемних і внутрішньосистемних зв'язках із даними галузями науки.

Викладення основного матеріалу. Уточнення поняття мовної особистості молодшого підлітка здійснюємо з опорою на праці Ф. Бацевич, В. Чернухи, як «школяра, котрий набув певних характеристик і здатностей, що уможливають створення й сприйняття ним текстів, які вирізняються рівнем структурно-мовної складності та глибиною й точністю відображення дійсності» [2].

А. Богуш, визначає мовну особистість як «високорозвинену особистість, носія як національно-мовленнєвої, так і загальнолюдської культури, яка володіє соціокультурним і мовним запасом, вільно спілкується рідною, державною та іншими мовами в полікультурному просторі, адекватно застосовує набуті полікультурні знання, мовленнєві вміння та навички у процесі міжкультурного спілкування» [4].

Звертаючи увагу у нашому дослідженні на мовленнєву компетентність молодших підлітків в умовах інклюзивного навчального середовища основної школи, безперечно погоджуємося з Н. Білик щодо важливості комунікативної компетентності й керівника закладів загальної середньої освіти в умовах Нової української школи, яка сприятливо впливає на психологічний клімат педагогічного й учнівського колективів, на результативність педагогічної діяльності, на модель поведінки у закладі, а також на ступінь емоційного й мотиваційного фону [1].

І. Калініченко розкриває генезис науково-теоретичних підходів до проблеми формування інклюзивного освітнього середовища, яке сприяє ефективній соціалізації та адаптації дітей з особливими освітніми потребами у суспільстві. Автором розглядаються структурні компоненти інклюзивного освітнього середовища, що визначають його сутність: *курукулум* (адаптація та модифікація змісту навчальних планів, диференціація у стилі, методах навчання та оцінювання); *універсальний дизайн* (фізична доступність, безпека, інформативність, зручність); *матеріально-технічна база* (навчально-матеріальна база: кабінети психічного розвантаження, сенсорні кімнати, з відповідним обладнанням, різні технічні засоби навчання; навчально-мето-

дичний комплекс: медіатека, корекційні засоби навчання) [7, с. 78].

Як свідчить аналіз наукових джерел і власна практика, проблема формування мовленнєвої компетентності молодших підлітків тісно пов'язана з проблемою надання логопедичної допомоги учням, необхідності створення інклюзивного навчального середовища в основній школі.

Вирішення цієї проблеми В. Тарасун [11] та М. Шеремет [12] убачають у виході логопедії підлітків, корекційної педагогіки і спеціальної психології у суміжні галузі, а саме лінгвістику, лінгводидактику, логодидактику, психологію, психолінгвістику, логопсихологію, психофізіологію тощо, де мовна особистість розглядається як завдання, об'єкт вивчення тощо.

Розглядаючи етап основної школи як базовий із послідовного і системного розвитку в учнів комунікативної компетентності, на можливе утруднене спілкування, виникнення фіксованості на навчальних невдачах, почутті неповноцінності, страху мовлення, зниження самооцінки, навчальної успішності, відмови від спілкування в підлітків вказували Л. Белякова, М. Буянов, В. Шкловський.

Не дивлячись на значну увагу наукового товариства питанням формування мовної особистості, мовної мовленнєвої компетентності підлітків, умови та засоби формування мовленнєвої компетентності молодших підлітків із порушеннями мовлення в умовах інклюзивного навчального середовища основної школи не потрапляли в поле зору дослідників.

Отже, нові вимоги освітньої системи та нові форми роботи обумовлюють пошук нових дидактичних умов формування мовленнєвої компетентності молодших підлітків в умовах інклюзивного навчального середовища основної школи.

Результати дослідження. Із метою покращення умов формування мовленнєвої компетентності молодших підлітків із порушеннями мовлення в умовах інклюзивного навчального середовища основної школи ми прагнули віднайти, обґрунтувати та експериментально перевірити низку сприятливих дидактичних умов.

Проаналізувавши зміст, виокремивши основні компоненти мовленнєвої компетентності молодших підлітків в умовах інклюзивного навчального середовища основної школи на основі методологічних підходів (середовищний, компетентнісний, культурологічний, гуманістичний, інтеграційний, комплексний), лінгводидактичних (принцип уваги до матерії мови, розуміння мовних значень, оцінки виразності мовлення, розвитку мовного чуття, координації усного й писемного мовлення, прискорення темпів навчання), дидактичних (індивідуалізації навчання, науковості та доступності, послідовності й систематичності, зростання складності, принцип зв'язку з життям, наочності, емоційності) принципів, принципів інклюзивної дидактики (індивідуалізації навчання, науковості та доступності, послідовності й систематичності, варіативності й корекційної спрямованості, зростання складності, принцип зв'язку

з життям, наочності, емоційності, міжвідомчої інтеграції та партнерства, контролю і корекції знань) та специфічних принципів формування мовленнєвої компетентності молодших підлітків в умовах інклюзивного навчального середовища основної школи (паритетності, комунікативно-когнітивної спрямованості, особистісної спрямованості, рефлексії, співробітництва і співдружності) виділено та обґрунтовано *дидактичні умови* як результат цілеспрямованого відбору, конструювання і реалізації елементів змісту, методів, засобів, організаційних форм навчання та навчальної діяльності молодших підлітків для досягнення ключової дидактичної мети – формування їхньої мовленнєвої компетентності в умовах інклюзивного навчального середовища основної школи: 1) створення сприятливого мовленнєвого оточення для молодших підлітків в умовах інклюзивного навчального середовища основної школи; 2) забезпечення дидактичної адаптивності логопедичного супроводу молодших підлітків; 3) розроблення та упровадження навчально-корекційної методики формування мовленнєвої компетентності молодших підлітків.

Створення сприятливого мовленнєвого оточення для молодших підлітків в умовах інклюзивного навчального середовища основної школи, як *перша дидактична умова*, прогнозує використання потенційних можливостей впливу різних чинників (шкільне оточення, дидактичний інструментарій, характер взаємовідносин із представниками найближчого кола спілкування) на навчання рідної мови і розвиток мовлення учнів, що є інтеграцією спеціально організованої мовленнєвої діяльності як комунікативної взаємодії, забезпечення доброзичливої атмосфери в школі (на уроках, у позакласних заходах, у спілкуванні на перервах, з педагогами тощо) та просторово-предметного складника інклюзивного навчального середовища основної школи.

Друга дидактична умова передбачає забезпечення дидактичної адаптивності логопедичного супроводу молодших підлітків як механізму двосторонньої педагогічної взаємодії тандему «логопед-учень» під час процесу навчання в школі з метою здійснення дидактичного корекційно-розвивального впливу й отримання результату (позитивної динаміки у рівнях сформованості мовленнєвої компетентності учнів) шляхом реалізації лінгводидактичних, дидактичних і принципів інклюзивної дидактики, дотримання логопедом демократичного стилю спілкування з молодшими підлітками та стилю співробітництва, застосування технології дидактичних ігор.

Третя дидактична умова інтегрує розроблення та упровадження навчально-корекційної методики формування мовленнєвої компетентності молодших підлітків, яка містить цільовий, змістово-діяльнісний і мотиваційно-стимулювальний компоненти і реалізується за трьома етапами (I – організаційно-ознайомлювальний, II – корекційно-діяльнісний, III – функціонально-комунікативний), які детермінують неперервний процес формування мовленнєвої компетентності молодших підлітків в умовах інклюзивного навчального середовища основної школи.

Забезпечити реалізацію комплексу дидактичних умов формування мовленнєвої компетентності молодших підлітків в умовах інклюзивного навчального середовища основної школи покликані: технології (технологія дидактичної гри, тренінгові технології, ІКТ); форми організації навчально-корекційної роботи (індивідуальна, підгрупова, групова та самостійна робота), уроки української мови, типи бінарних уроків формування мовленнєвої компетентності й ефективної комунікації, дискусійні клуби, засідання літературних гуртків; методи (висловлення думок, методів організації обговорення та дискусії, методів роботи з текстами); засоби навчання (навчально-методичні посібники, інтерактивні дидактичні конспекти для самостійної роботи молодших підлітків).

Апробація ефективності дидактичних умов формування мовленнєвої компетентності молодших підлітків в умовах інклюзивного навчального середовища основної школи здійснювалась на базі закладів загальної середньої освіти Полтавської області протягом 2016–2020 років і передбачала такі етапи:

1) *організаційно-ознайомлювальний*, спрямований підготовку вчителів української мови, логопедів, психологів до впровадження дидактичних умов та роботи з молодшими підлітками ЕГ; на встановлення та налагодження емоційного контакту з молодшим підлітком з ЕГ, зниження емоційної напруги під час спілкування, створення позитивного емоційного настрою та довірливих взаємовідносин між молодшим підлітком і педагогом (учителем, логопедом) і між підлітками, що входили до однієї підгрупи;

2) *корекційно-діяльнісний*, націлений на формування всіх компонентів мовленнєвої компетентності молодших підлітків ЕГ, розвиток та вдосконалення мовленнєвих і комунікативних умінь учнів, які мають мовленнєві порушення під час комплексної реалізації визначених дидактичних умов;

3) *функціонально-комунікативний*, орієнтований на закріплення сформованості мовленнєвої компетентності молодших підлітків ЕГ, розвиток ініціативності та активності у спілкуванні.

На кожному вищезгаданому етапі залучалися вчителі української мови, логопеди, психологи, які забезпечували створення сприятливого мовленнєвого оточення для молодших підлітків в умовах інклюзивного навчального середовища основної школи (реалізація першої дидактичної умови) – доброзичлива атмосфера, мотиваційна мова педагогів, партнерські стосунки з учнями у навчальній взаємодії; реалізація дидактичних і специфічних принципів, принципів інклюзивної дидактики та лінгводидактики; інтерактивні методи навчання української мови, спілкування у позаурочний час, відвідування літературних гуртків і дискусійних клубів тощо; забезпечувалася дидактична адаптивність логопедичного супроводу молодших підлітків (реалізація другої дидактичної умови) – навчально-методичні матеріали, підручники, посібники з підібраним мовленнєвим матеріалом, застосування методів і прийомів

логопедичної роботи, методики подолання різних форм порушень мовлення, розроблення індивідуально-орієнтованих програм корекційної впливу, інтерактивні дидактичні конспекти для самостійної роботи молодших підлітків тощо. Упровадження авторської навчально-корекційної методики формування мовленнєвої компетентності молодших підлітків здійснювалося логопедами (реалізація третьої дидактичної умови) у змішаній формі як за допомогою індивідуальних, підгрупових, групових занять, самостійної роботи, так і з залученням засобів альтернативної комунікації (месенджер-додаток «Viber», «Skype» та веб-сервіс «Google Classroom») і гейміфікації навчально-корекційного процесу.

Узагальнення результатів експериментальної роботи підтверджують доцільність впровадження дидактичних умов, оскільки кожен із критеріїв мовленнєвої компетентності молодших підлітків набув позитивної динаміки (табл. 1):

Таблиця 1.

Динаміка змін у рівнях сформованості мовленнєвої компетентності молодших підлітків (після формувального етапу)

Критерії	Групи	Високий	Достатній	Низький	Високий	Достатній	Низький
		Кількість осіб			%	%	%
Інтонаційно-просодичний	КГ	2	1	-3	+1,96%	+0,98%	-2,94%
	ЕГ	16	19	-35	+15,84%	+18,81%	-34,65%
Фонетико-фонематичний	КГ	0	1	-1	0,00%	+0,98%	-0,98%
	ЕГ	12	21	-33	+11,88%	+20,79%	-32,67%
Лексико-граматичний	КГ	1	-1	0	+0,98%	-0,98%	0,00%
	ЕГ	9	22	-31	+8,91%	+21,78%	-30,69%
Діамонологічний	КГ	1	2	-3	+0,98%	+1,96%	-2,94%
	ЕГ	12	27	-39	+11,88%	+26,73%	-38,61%
Психологічний	КГ	0	2	-2	0,00%	+1,96%	-1,96%
	ЕГ	15	14	-29	+14,85%	+13,86%	-28,71%
Узагальнений показник	КГ	1	1	-2	+0,98%	+0,98%	-1,96%
	ЕГ	12	21	-33	+11,88%	+20,79%	-32,67%

Отже, узагальнені підсумкові результати формувального експерименту свідчать про зростання показників сформованості мовленнєвої компетентності молодших підлітків експериментальних груп порівняно з контрольними. Отримана статистично значуща різниця у рівнях сформованості мовленнєвої компетентності молодших підлітків експериментальних груп до і після формувального етапу дослідження засвідчила, що в експериментальних групах, на відміну від контрольних, суттєво зменшилась кількість підлітків із низьким рівнем сформованості мовленнєвої компетентності (у КГ зменшилась на 1,96 %, а в ЕГ – на 32,67 %), водночас зросла кількість підлітків із достатнім (у КГ зросла на 0,98 %, а в ЕГ – на 20,79 %) і високим (у КГ зросла на 0,98 %, а в ЕГ – на 11,88 %) рівнями.

Висновок. Підсумовуючи результати експериментальної перевірки визначених дидактичних умов, можемо з упевненістю говорити про їхню ефективність для формування мовленнєвої компетентності молодших підлітків в умовах інклюзивного навчального середовища основної школи, що підтверджено результатами експериментально-дослідної перевірки методами математичної статистики (критерій однорідності Пірсона) і доводять доцільність їхнього упровадження.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми формування мовленнєвої компетентності молодших підлітків в умовах інклюзивного навчального середовища основної школи.

Подальшого вивчення потребують такі найперспективніші напрями, як: удосконалення змісту, форм, методів, засобів індивідуального корекційно-розвивального навчання, розроблення уроків на основі дидактичної адаптивності у процесі логопедичного супроводу молодших підлітків, розроблення електронних навчальних ресурсів для самостійної мовної освіти молодших підлітків тощо.

Список використаних джерел

- Білик Н. Комунікативна компетентність керівника в закладах загальної середньої освіти в умовах Нової української школи. *Адаптивне управління: теорія і практика. Серія: Педагогіка* : електрон. наук. фак. видання. 2019. Вип. 6 (11). URL: <https://amtp.org.ua/index.php/journal/article/view/146> (м.Харків) DOI [https://doi.org/10/33296/2707-0255-6\(11\)-04](https://doi.org/10/33296/2707-0255-6(11)-04).
- Бацевич Ф., Чернуха В. Мовна особистість у сімейному спілкуванні : лексико-семантичні виміри. Львів : ПАІС, 2014. 182 с.
- Бедлінський О. І. Психологічні особливості організації провідної діяльності підлітків : навч. посіб. для студ. природничо-географічного факультету. Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2011. 136 с.
- Богуш А. М., Гавриш Н. В. Дошкільна лінгводидактика. Теорія і методика навчання дітей рідної мови в дошкільних навчальних закладах. Київ : Вища школа, 2007. 542 с.
- Вікова психологія : навч. посіб. / О. П. Сергєєнкова, О. А. Столярчук, О. П. Коханова, О. В. Пасека. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 376 с.
- Караман С. О. Методика навчання української мови в гімназії. Київ : Ленвіт, 2000. 272 с.
- Калініченко І. Моделювання процесу підготовки педагогічних працівників закладів освіти в умовах інклюзивного освітнього середовища. *Імідж сучасного педагога* : електрон. наук. фак. журн. 2020. № 4 (193). С. 74–81. DOI [https://doi.org/10/33272/2522-9729-2020-4\(193\)-74-81](https://doi.org/10/33272/2522-9729-2020-4(193)-74-81). URL: <http://isp/poipppo/pi/ua/issue/view/2522-9729-2020-4%28193%29>pdf 85.
- Лавриненко О. Л. Структурно-функціональні особливості мовної особистості студентів : автореф. ... дис. канд. психол. наук. Луцьк, 2011. 19 с.
- Мороз О. Формування мовної особистості учня засобами літератури. *Нова педагогічна думка*. 2008. № 2. С. 66–68.
- Петлюченко Н. В. Харизматика: мовна особистість і дискурс. Одеса : Астропринт, 2009. 458 с.
- Тарасун В. В. Психолого-педагогічні основи превентивного навчання дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку : автореф. ... дис. д-ра пед. наук. Київ, 1999. 57 с.
- Шеремет М. К., Руденко Л. М., Шульженко Д. І. Освітньо-психологічна інтеграція школярів із психофізичними порушеннями в сучасних умовах України. *Актуальні питання корекційної освіти*. 2016. № 7(2). С. 324–340.

- Patton G. C., Viner R. Pubertal transitions in health. *The Lancet*. 2007. Vol. 369. URL: https://scholar.google.com/scholar_lookup?title=Pubertal%20transitions%20in%20health&journal=Lancet&volume=369&issue=9567&pages=1130-139&publication-year=2007&author=Patton%20 (дата звернення: 29.07.2018).
- Reisel B., Bühler C. *Personenlexikon der Psychotherapie* / eds.: G. Stumm et al. New York, 2005. URL: <https://www.springer.com/de/book/9783211838181> (дата звернення: 27.10.2017).

References

- Bilyk, N. (2019). Komunikatyvna kompetentnist kerivnyka v zakladakh zahalnoi serednoi osvity v umovakh Novoi ukrainskoi shkoly [Communicative competence of the head in general secondary education institutions in the conditions of the New Ukrainian school]. *Adaptyvne upravlinnia: teoriia i praktyka. Seriya: Pedagogika (Adaptive control: theory and practice. Series: Pedagogy)*, 6 (11). Retrieved from <https://amtp.org.ua/index.php/journal/article/view/146>. DOI [https://doi.org/10/33296/2707-0255-6\(11\)-04](https://doi.org/10/33296/2707-0255-6(11)-04) [in Ukrainian].
- Batsevych, F., & Chernukha, V. (2014). *Movna osobystist u simeinomu spilkuvanni: leksyko-semantichni vymiry (Linguistic personality in family communication: lexical and semantic dimensions)*. Lviv: PAIS [in Ukrainian].
- Bedlinskyi, O. I. (2011). *Psykholohichni osoblyvosti orhanizatsii providnoi diialnosti pidlitkiv (Psychological features of the organization of leading activities of adolescents): navch. posib. dlia stud. pryrodnycho-geohrafichnoho fakultetu*. Sumy: SumDPU im. A. S. Makarenka [in Ukrainian].
- Bohush, A. M., & Havrysh, N. V. (2007). *Doshkilna lnhvodydaktyka. Teoriia i metodyka navchannia ditei ridnoi movy v doshilnykh navchalnykh zakladakh (Preschool language didactics. Theory and methods of teaching children their native language in preschool educational institutions)*. Kyiv: Vyshcha shkola [in Ukrainian].
- Serhiienkova, O. P., Stoliarchuk, O. A., Kokhanova, O. P., & Paseka O. V. (2012). *Vikova psykholohiia (Age psychology): navch. posib*. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].
- Karaman, S. O. (2000). *Metodyka navchannia ukrainskoi movy v himnazii (Methods of teaching the Ukrainian language in high school)*. Kyiv: Lenvit [in Ukrainian].
- Kalinichenko, I. (2020). Modeliuvannya protsesu pidhotovky pedahohichnykh pratsivnykiv zakladiv osvity v umovakh inkluzivnoho osvitnoho seredovyscha [Modeling the process of training pedagogical staff of educational institutions in an inclusive educational environment]. *Imidzh suchasnoho pedahoha (The image of a modern teacher)*, 4 (193), 74-81. DOI [https://doi.org/10/33272/2522-9729-2020-4\(193\)-74-81](https://doi.org/10/33272/2522-9729-2020-4(193)-74-81). Retrieved from <http://isp/poipppo/pi/ua/issue/view/2522-9729-2020-4%28193%29>pdf 85 [in Ukrainian].
- Sheremet, M. K., Rudenko, L. M., & Shulzhenko, D. I. (2011). *Strukturno-funktsionalni osoblyvosti movnoi osobystosti studentiv (Structural and functional features of students' language personality)*. (Extended abstract of PhD diss.). Lutsk [in Ukrainian].
- Moroz, O. (2008). Formuvannia movnoi osobystosti uchnia zasobamy literatury [Formation of the student's language personality by means of literature]. *Nova pedahohichna dumka (New pedagogical thought)*, 2, 66-68 [in Ukrainian].
- Petliuchenko, N. V. (2009). *Kharyzmatyka: movna osobystist i dyskurs (Charisma: linguistic personality and discourse)*. Odesa: Astroprynt [in Ukrainian].
- Tarasun, V. V. (1999). *Psykholoho-pedahohichni osnovy preventyvnoho navchannia ditei z porushenniamy movlennievoho rozvytku (Psychological and pedagogical bases of preventive education of children with speech development disorders)*. (Extended abstract of D diss.). Kyiv [in Ukrainian].
- Sheremet, M. K., Rudenko, L. M., & Shulzhenko, D. I. (2016). Osvitno-psykholohichna intehtatsiia shkolariv iz psykho fizychnymy porushenniamy v suchasnykh umovakh Ukrainy [Educational and psychological integration of schoolchildren with psychophysical disorders in modern conditions of Ukraine]. *Aktualni pytannia korektsiinoi osvity (Current issues of correctional education)*, 7 (2), 324-340 [in Ukrainian].
- Patton, G. C., & Viner, R. (2007). Pubertal transitions in health. *The Lancet*, 369. Retrieved from https://scholar.google.com/scholar_lookup?title=Pubertal%20transitions%20in%20health&journal=Lancet&volume=369&issue=9567&pages=1130-139&publication-year=2007&author=Patton%20.
- Reisel, B., & Bühler, C. (2005). *Personenlexikon der Psychotherapie*. New York. Retrieved from <https://www.springer.com/de/book/9783211838181>.

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 23.05.2021